

החמצן והמחנק האקדמי של המדינה

דן בן-דוד

מאמר ראשון החמצן האקדמי

סיפור ההשכלה הגבוהה של ישראל הוא סיפורו של אחד מיהלומי הכתר של המפעל הציוני. רמת החיים השנתית במשך שנות החמישים נעה בסביבות ה-\$6,000 וסביב ה-\$10,000 בשנות הששים (לפי תוצר לנפש במחירי 2005), כמחצית מרמת החיים האמריקאית דאז וכחמישית וכשליש מרמת החיים בישראל היום, בהתאמה. למרות הדלות הכלכלית ומלחמות הקיום, החזון הנחישות והווייתורים במהלך העשורים הראשונים איפשרו לישראל לבסס – עד 1970 – שבע אוניברסיטאות מחקר בחזית הידע האנושי.

דירוג מדינות לפי מחקר כלכלי בכתבי עת מובילים*, 1971-2000

(אנגליה = 100)

1	ישראל	691.7
2	אנגליה	100.0
3	צרפת	78.0
4	אירלנד	72.5
5	בלגיה	55.0
6	שווייץ	48.6
7	שבדיה	42.2
8	גרמניה	38.5
9	תורכיה	38.5
10	אוסטריה	33.0
11	הולנד	31.2
12	איטליה	23.9
13	נורבגיה	21.1
14	ספרד	21.1
15	דנמרק	20.2
16	פינלנד	19.3
17	יוון	9.2
18	פורטוגל	1.8

עד לאיזו רמה הגיעו האוניברסיטאות? בתחום הכלכלה, למשל, נעשה דירוג של מדינות אירופאיות במשך שלושה עשורים, מ-1971 ועד 2000. הדירוג נעשה לפי מספר דפים לחוקר שפורסמו בשמונה כתבי העת המובילים בכלכלה. בטבלה המצורפת, אנגליה – עם הלונדון סקול אוף אקונומיקס והאוניברסיטאות אוקספורד וקיימברידג' – היא מדינת הבסיס. מתחתיה נמצאת שבדיה, שמעניקה את פרסי הנובל, עם פחות ממחצית הפרסומים של האנגלים, הולנד עם פחות משליש, איטליה עם פחות מרבע, ופינלנד – עם מערכת חינוך יסודית ועל-יסודית שבה מקנא רוב העולם המערבי – עם יכול מחקרי שהינו פחות מחמישית מזה של אנגליה.

מעל האנגלים, במקום הראשון, נמצאו הכלכלנים מישראל. במשך שלושה עשורים, שהחלו כשני עשורים בלבד אחרי הקמת המדינה, כלכלני ישראל פרסמו בכתבי העת המובילים לא 10% יותר ולא 20% יותר, אלא פי שבע מהאנגלים.

ובכלל, כאשר עוברים מתחום לתחום בעשור האחרון, מכימיה ופיסיקה דרך כלכלה ועד מדע המחשב, ישנן שתיים, שלוש ולפעמים עד חמש אוניברסיטאות ישראליות המדורגות בין 150 המובילות בעולם – מתוך אלפים – בכל אחד מהתחומים (לפי מספר ציטוטים בכתבי עת מדעיים). לא רק פרסי הנובל של השנים האחרונות מעידים על המצוינות האקדמית, אלא גם ההצלחה יוצאת הדופן של ישראלים להתקבל לאוניברסיטאות המובילות בעולם כסטודנטים לתארים מתקדמים וכסגל בכיר.

* מספר דפים ממוצע לאיש סגל אשר התפרסמו ב-8 כתבי העת הכלכליים המובילים בעולם.

מקור: דן בן-דוד, "נסיקת הכלכלנים הישראלים – לחו"ל", 2007. עיבוד נתוני (2002) Combes & Linnemer.

לאוניברסיטאות מחקר מהשורה הראשונה תפקיד מרכזי בכל מדינה – וזה נכון במיוחד כאשר מדובר במשק עם כח עבודה שאינו גדול מזה של מטרופולין מערבי אחד, הממוקם על שרטון קטן באמצע אוקיינוס גועש. דרך משקפת זו ניתן להבין את מימדי הנס שאירע כאן. האוניברסיטאות הישראליות הזינו את ההתחדשות שאיפשרה למשק הישראלי להמציא ולפתח מוצרים ותהליכים ייחודיים שהצילו אותו – ואף הזניקו אותו, בתחומים מסוימים – בתחרות כלכלית גלובלית חסרת רחמים, ואיפשרה למערכת ההגנה הישראלית לפרוץ את חזית הידע האנושי כדי לבצר את סכר קיומנו כנגד כל האיומים וכל הסיכויים.

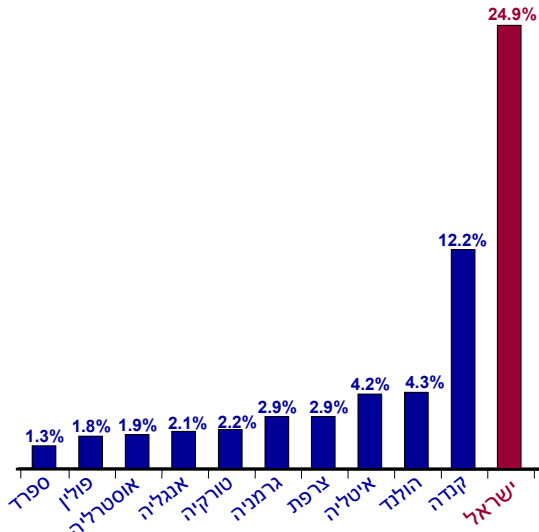
מאמר שני המחנק האקדמי

אוניברסיטאות מצוינות הינן קודם כל אכסניות לחוקרים ולמדענים מהשורה הראשונה, אנשים היכולים להביא כבוד – שלא לדבר על ערך מוסף מדעי, כלכלי ותרבותי – גם למוסדות לא ישראלים. לכן, למה כבר ניתן לצפות כאשר משתלבים רמות אישיות גבוהות עם ניהול מקומי נטול כלים להתמודדות עם ציד של ישראלים מוכשרים על ידי אוניברסיטאות מובילות בחו"ל?

למעשה, התמונה עגומה הרבה יותר משום שלא רק שהזרים צדים את הכישרונות הישראליים הצעירים, אנו גם נותנים להם את הבעיטה במו רגלינו. כפי שניתן לראות בגרף, הגענו למצב שבו מספר המרצים הישראליים בארה"ב מהווה רבע (!!) מכלל הסגל הבכיר שנותר באוניברסיטאות ובמכללות בישראל. אין זה מקרי שאחוז הסגל הבכיר מישראל שנמצא בארה"ב הינו פי שש מהמדינה האירופית עם שיעור העזיבה האקדמי הגדול ביותר. אין זה מקרי שאין אח ורע בעולם לאחוז המרצים הישראליים

סגל אקדמי זר בארה"ב

כאחוז מאנשי הסגל במדינת האם, 2003-4

מקור: דן בן-דוד, "ניקוי ראש: בריחת מוחות אקדמיים מישראל", 2008

בתנאי שכר מחפירים, בתנאים סוציאליים שערורייתיים, ובתנאי מחקר אפסיים – מה שמבטיח שאותם אנשים יאלצו, בעל כורחם, להתרחק מחזית המחקר, וגורלם האקדמי יחרץ.

האוניברסיטאות בישראל – שהכינו את המדינה לקטוף את פירות ההי-טק כאשר מהפכה זו פרצה, ואיפשרו לנו לשמור על יתרון איכותי קיומי בתחומי הכלכלה והבטחון – הם פרי ההשקעה והתבונה של המדינה העניה של הורינו. אך המדינה שלנו, העשירה בהרבה, שינתה את עדיפויותיה הלאומיות מקצה לקצה, החליפה את המבט הלאומי בראיה סקטוריאלית ואישית, את התכנון האסטרטגי באמונה עיוורת, את ההיגיון הבריא באידיאולוגיות מיושנות – ואת התקוות הגדולות שעמן גדלנו, בחור שחור שאנו עלולים להוריש לילדינו, אם לא נתעשת בזמן.

הנמצאים במשרה מלאה ב-40 המחלקות המובילות בארה"ב בתחומים כמו כימיה, פיזיקה פילוסופיה, כלכלה ומדעי המחשב.

השכר האקדמי בישראל הלך וירד ביחס לשכר האקדמי בחו"ל וביחס לשכר בסקטורים רלוונטיים בשוק הפרטי בישראל. לכן, מה הפלא שחלק גדול מהמוכשרים ביותר מחפשים את הדלת – או בוחרים לא להיכנס כלל לחיים אקדמיים? אם אין די בפערי השכר, אז מתווספים אליהם פערים הולכים וגדלים בתקציבי המחקר הבסיסי המושקעים בחו"ל לעומת בישראל – מה שפוגע לא רק במחקר אלא גם ביכולת הקידום האישית.

בעיטה מקומית נוספת באה מצמצום עקבי של כ-50% במספר המשרות באוניברסיטאות המחקר לעומת הגידול באוכלוסית המדינה. דור שלם ננטש בחוץ, גם אם רצה לחזור למרות הפערים הגדלים בשכר ובתקציבי המחקר. ניהול חיצוני עיוור לשיקולים ארוכי טווח מציב לאוניברסיטאות אילוצים הרסניים הבאים לידי ביטוי (בין השאר) באי מתן משרות מן המניין לבוגרים חדשים ואילוצם לנטוש את הארץ או את המקצוע, או לעבוד כמורים חיצוניים למוסדות